УДК 94(477-89 Под)"1752/1753"(045)

Ігор Западенко,
заступник директора
ДІКЗ «Межибіж» з наукової роботи

ІНВЕНТАРІ МЕДЖИБОЖА 1752–1753 рр. ЯК ДЖЕРЕЛО ДО ДОСЛІДЖЕНЬ МЕДЖИБІЗЬКОГО ЗАМКУ

До обігу вітчизняних дослідників вводиться авторський переклад з польської мови опису Меджибізького замку, який міститься в інвентарях Меджибізького ключа 1752 та 1753 р. Наводиться детальний опис під'їзного шляху, призамкових споруд та укріплень, розташування об'єктів на замковому дідинці. Описується розпланування та функціональне призначення окремих приміщень, їхній стан на момент складання інвентаря. Переклад супроводжується тлумаченням специфічних та застарілих термінів.

***Ключові слова**: Меджибіж, замок, XVIII століття, інвентарі, опис замку, архітектура, фортифікація.*

Інвентарі Меджибожа, які складалися у період володіння містом родиною Чарторийських, є надзвичайно інформативним архівним джерелом. Окрім списків мешканців міщан та євреїв із зазначенням належних кожному сум сплати чиншу і тягла *(transportu, – польськ.)*, вони містять описи належних власникам споруд, починаючи з опису замку Меджибізького. З нього, як з головного об'єкту міста, починається текст кожного інвентаря.

До останнього часу широкому колу україномовних дослідників був доступний лише опис Меджибізького замку з інвентаря 1717 р. (Крикун 2009, с. 29), який є дуже лаконічним, і без порівняння з іншими річними інвентарями залишає багато запитань щодо ідентифікації існуючих та локалізації тих об'єктів замку, які в подальшому припинили існування. Стислість опису замку тут зрозуміла, оскільки головною метою складання інвентарів є не детальний опис споруд, а облік панської нерухомості та податкових надходжень від населення міста.

Формат опису замку в інвентарях змінюється на розлогий та детальний, коли маєтності згаслого роду Сенявських в якості посагу за останньою з роду Марією Зофією Сенявською, вдовою Денгофф, через шлюб з Августом Олександром Чарторийським об'єднуються з не менш численними його власними маєтностями. Для управління цим статком, одним з найбільших у Європі, Чарторийські запроваджують розгалужену систему менеджменту та звітності. Завдяки діяльності цієї приватновласницької бюрократії, яка не тільки продукувала, а й копіювала та зберігала документи, нині у фонді рукописів Бібліотеки князів Чарторийських зберігається понад 40 (!) річних інвентарів Меджибожа та Меджибізького ключа, які охоплюють період майже усього XVIII ст. (Inwentarz 2016).

До уваги читача пропонується авторський переклад з польської опису Меджибізького замку з інвентарів 1752 та 1753 рр. з такими передніми заувагами перекладача.

1. Тексти інвентарів 1752 та 1753 р. у частині опису Меджибізького замку написані одним почерком і є майже ідентичними, з окремими відмінностями. Текст перекладу наведено за інвентарем 1752 р. (Klucz … 1752, karta 1 zw. – 5 zw.), відмінності інвентаря 1753 р. (Klucz … 1753, karta 1 zw. – 4 zw.) наведено у посторінкових зносках, а при потребі виділено квадратними дужками.

2. Знаки пунктуації, розбивка тексту на речення у рукописах або відсутні, або вживаються довільно, при тому відрізняються в інвентарях 1752 та 1753 р. Розбивка на абзаци відсутня. Текст перекладу розділено на речення за наявними знаками пунктуації та логікою побудови, а також розбито на абзаци для зручності читача.

3. Деякі іменники, які не є особовими, в рукопису написано з великої літери. У перекладі їх подано відповідно до сучасної норми правопису.

4. Архаїчні, діалектні або характерні слова у перекладі збережено, виділено курсивом та супроводжено поясненнями у зносках. Так само виділено і супроводжено поясненнями у зносках слова, які не мають однозначного перекладу або допускають кілька трактувань.

5. У квадратних дужках додано слова для кращого розуміння тексту, які відсутні в рукопису.

6. Зважаючи на потребу у застосуванні архівних джерелах у археологічних дослідженнях та проектно-реставраційних роботах, до тексту застосовано редакційний підхід Р. Несторова: «З огляду на характер цієї праці, прийнято рішення відійти від прийнятої на загал для цього типу джерел

практики оминання мало істотних, дрібних деталей, як то описи завісів, клямок, колодок та ін., розуміючи, що вони можуть бути корисні для тих, хто користуватиметься цією працею» (Nestorow 2018, s. 20).

7. В сучасній повсякденній українській мові знівельовано значення деяких термінів. Так, наприклад, спільним словом «скоба» зараз передають терміни «скоба», «антаба», «куна», які мають відмінне між собою та цілком конкретне значення. Так само словом «клямка» узагальнюють окремі терміни «клямка», «закрутка», «защіпка», «ретязь» та ін. У перекладі вживаються автентичні терміни, які за потреби супроводжено поясненнями.

Опис замку Меджибізького

Той [замок] стоїть на самому мисі між річками двома, що сходяться, Бугом і Бужком. У трикутник вимурований з двома баштами мурованими, а треті *терепети*[1]. До того замку в'їзд від міста, перед яким шлагбаумів два, і штахети *alias*[2] рогатки звичайні перед Фортецею *in parte*[3] обведені, деякі повиверталися, а деякі є перед палісадом дубовим густо перед замком посадженим, зверху загостреним. Між тим самим палісадом, що веде до того замку, ґрат двоє дубових старих замість воріт, що на обидві сторони відчиняються, при двох стовпах вправлені, від верху дві куни[4] залізних.

По праву руку від входу у ті ґрати [є] будинок[5] на дві кімнати одна навпроти другої, з *алькерами*[6], з ґанком перед сіньми, з дерева дубового тесаного побудованим, на кроквах гонтами побитим. В тому будинку так з ганку до сіней, як і з сіней до кімнати, рівно як і з кімнат до алькерів двері на завісах залізних, з клямками і гачками залізними, стеля і долівка так у кімнатах, алькерах і алькерчиках, як і на ґанку, з дощок дубових. Навколо того будинку паркан у стовпи з дубових дилів[7] побудований і платвами[8] дубовими зверху на стовпах обкладений. На розі того будинку стайня у стовпи дубові з дилів побудована, на кроквах гонтами побита. У паркані того ж будинку, що йде над узвозом до млинів, хвіртка з дверима на бігуні з засувкою дерев'яною. Від тієї хвіртки місток на стовпах дубових тесаних перев'язаних[9] з поручнями по обох сторонах, тесаними дилями викладений, що тягнеться через узвіз до хвіртки мурованої костельної. У тому ж будинку вікна так у кімнатах, алькерах, як і в алькерчиках, з тафелек скла чистого у штапики[10] [дерев'яні оправленого], з завісами і штабами залізними, і віконницями окованими, як і у сінях зі скла простого. П'єц з кахлів зелених, в обидвох кімнатах того будинку з камінами гончарськими гарно виставленими. У сінях при обох грубах комини[11] муровані над дах виведені, а при тих комини кухня для приготування їжі. Через сіни дверей двоє одні навпроти других.

1 ***Terepety*** – від слова «парапети», в сучасних публікаціях про Меджибізьку фортецю часто помилково іменуються «бастіоном».

2 ***Alias*** (лат.) – інакше званий.

3 ***In parte*** (лат.) – частково.

4 Скоби для замикання. Походить від ***kuna*** *(старопольськ.)* – залізний обруч, прикріплений до стовпа або муру, який накладався на шию злочинцеві. – SS, T. 3, s. 461.

5 В інвентарі 1775 р. та деяких інших цей будинок з прибудинковими спорудами іменується Губернія, тобто резиденція «губернатора», пленіпотента (представника) власників, керуючого волостю.

6 ***Alkierz, alkierzyk*** *(польськ., від нім.* ***erker****)* – маленька бічна кімнатка, кабінетик. – BD, S. 5. Термін не є повністю ідентичним ані українському ***еркер***, ані ***альков.***

7 ***Dyl*** (польськ.) – ***диль***, товста дошка. «З дилів робилося головне: підлоги, перекриття, стіни в будинках нежитлових, огорожі і різні помости», – BD, S. 379.

8 ***Płatwa, płatew*** *(польськ.)* – балка, яка підпирає крокви на даху.

9 Тобто, побудований з дерев'яних брусів способом «у перев'язь». ***Wiązanie*** *(польськ.)* – конструкція з дерев'яних балок, що підсилює будівлю, підпора з балок.

10 У тексті ***laski*** *(мн.).* ***Laska*** *(старопольськ.)* – стержень, кий та ін. – SS, T. 4, s. 6.

11 У польській мові ***комин*** як димохід і ***камін*** як опалювальний пристрій позначаються одним словом ***komin*** або ***kominek***. За своєю суттю камін і є комином, який влаштовано для розпалювання вогню без грубки. Тому конкретне значення слова визначається контекстом і розумінням влаштування опалення у тогочасних будівлях. Зустрічається, зокрема, розміщення грубки (п'єца) і каміна одночасно в одному приміщенні, очевидно із спільною системою виведення диму в один комин (детальніше див. BD, S. 109-113). У перекладі ***камін*** наводиться лише у тих небагатьох випадках, де більш-менш зрозуміло, що йдеться про опалювальний пристрій, а не про димовивід. Там, де з контексту визначеності немає, вжито слово ***комин***. Влаштування ж опалювальних приладів у Меджибізькому замку потребує додаткового дослідження.

При самому мості за палями шлагбаум третій дубовий новий підйомний, при обох сторонах штахети *alias* рогатки.

За тим шлагбаумом міст новий на перев'язях дубових через фоссу[12] до брами мурованої замкової простягається, на якому дилі дубові тесані гладко вкладені і поручні по обох сторонах. У тому мості при самій брамі звід на двох ланцюгах залізних з валом на шипах залізних, чотирма втулками окованим. З нього сходячи, брама в мурі замковому з *баладром*[13] для гармати на стовпах дубових поставленим, без даху. При тій брамі ворота, що надвоє відкриваються, з дощок дубових на бігунах[14] дерев'яних з шипами і кунами зверху залізними і у споду, одна половина бляхою залізною біля верху від стовпа скріплена, при якій брус[15] з ланцюгом і куною з двома скобами з колодкою великою та міцною для замикання. При тій самій брамі по ліву руку, входячи до замку, від башти хвіртка в мурі, до якої двері на завісах залізних з бруском до засування, з двома скобами і колодкою малою до замикання. При тій же брамі перед хвірткою вартівня[16] для вартового[17] з дощок гонтами побитих. Там же сходи дубові на стовпах у перев'язь, [з тих другі сходи з поруччям на стовпах у перев'язь][18], з тих другі сходи з поруччям на *баладру* з того ж боку брами.

Башта мурована [не]велика[19] на початку тих офіцин[20], під якою ґаночок без дашка і сходи новозбудовані. З ґаночка до башти двері на середній поверх одиночні [широкі][21] на завісах залізних з ретязем[22], скобами двома і колодкою до замикання. У тому *факторі*[23] засіків дубових на збіжжя, у стовпи в заміт з дилів споруджених – шість. З того поверху другі сходи з поручнем на поверх під самий верх башти з дилів на стовпах у перев'язь, на якому також може бути всіляке складування. На тому поверсі стрільниці на мурі самому з дилів під дашками гонтовими[24] збудовані – три. З того ж поверху сходів двоє до куполу самого, на верху башти з дерева на перев'язях виставленого *ad instar*[25] ліхтаря. На тієї ж башти верху весь дах на перев'язях гонтами сосновими залізними цвяхами побитий, [але зараз ремонту потребує, бо від брами подертий][26]. На тій самій башті потрібен поміст під гармати при стрільницях в мурі зроблених.

Друга башта [має] сходи з дідинця без сходинок. До тієї ж башти двері одинарні на завісах залізних з ретязем і скобами. На тому ж поверсі поміст з дилів на стовпах, зі споду перев'язаних, на якому засіків на збіжжя в заміт збудованих – шість. З того ж поверху двоє сходів до стрільниць, що зроблені в мурі по обох сторонах. Під тією ж баштою підвал, до якого двері на бігунах з двома скобами, ретязем залізним і колодкою до замикання.

Офіцини на фундаменті кам'яному з цегли робленої муровані при самому мурі давньому старому замковому, які тягнуться до рогу великої башти вище описаної. На початку тих офіцин приміщення від башти на розі і друге приміщення *ex opposito*[27] склепінчасті, між ними сіни з дверима на завісах залізних, у тих же сінях комірчина з дощок перегороджена, з комином на

12 ***Фосса*** від ***fossa*** *(старопольськ.)*, ***fosa*** *(польськ.)* – рів, перекоп, довгий видолинок, – SIJP. T. 1, S. 152.

13 В оригіналі ***Baladro*** – найімовірніше, викривлене слово ***белюард***, різновид невеликого бастіону.

14 ***Бігуни*** – дерев'яні, а іноді й залізні, вертикальні шипи у дверей та воріт, що обертаються у скобах і заміняють собою залізні завіси. – BD, S. 18.

15 В оригіналі ***drąg*** *(польськ.)* – довгий і товстий брус.

16 В оригіналі ***szulerauz*** *(нім., також* ***szylerhauz****)* – будка для вартового.

17 В оригіналі ***szylwach*** *(нім.* ***szyldwach****)* – вартовий.

18 В інвентарі 1753 р. цієї частини речення немає; вірогідно, повторення помилкове.

19 Помилка писаря. Далі у тексті цю ж башту названо великою, якою вона фактично є.

20 ***Officyna*** (старопольськ.) – службовий будинок.

21 Доповнення в інвентарі 1753 р.

22 ***Wrzeciąz*** *(польськ.)* – початково ланцюг для замикання дверей, пізніше клямка для замикання дверей на замок-колодку.

23 Вірогідно, йдеться про склад для збіжжя, яке призначалося для продажу, оскільки ***Faktor*** *(старопольськ.)* – член двірської челяді, який займається продажем виробів двірського господарства. – SP16 T. 7, S. 4.

24 В інвентарі 1753 р.: «гонтами дубовими побитими».

25 ***Ad instar*** *(лат.)* – на кшталт.

26 В інвентарі 1753 р.: «наново», тобто протягом року відбувся ремонт.

27 ***Ex opposito*** *(лат.)* – навпроти.

дах виведеним [мурованим][28], з дверима на бігунах, ретязем і скобами. [До приміщень двері одні навпроти других на завісах залізних з клямками, ретязем, гачечками, антабами і скобами, в них п'єци білі кахельні з коминками округлими і п'єциком пекарняним, з боку того приміщення в другому комин прутом залізним підпертий і двома залізними бляхами. В тому ж приміщенні комірчина з дощок тесаних відгороджена з дверима на бігуні, з ретязем і скобами.][29] В тих приміщеннях вікна у передній кутовій з тафель великих у дерево оправлених [а в другій з шибок також у дерево оправлених][30] подвійні на дідинець у чотири кватери[31]. Посередині тих офіцин продовольча комора[32] під склепінням, до неї двері з дідинця на завісах залізних з ретязем, скобами залізними та вікном з шибок простих у дерево оправлених, з ґратами дубовими на дідинець. Під тією ж продовольчою коморою пивниця невелика мурована. До неї двері з продовольчої комори на завісах залізних, з віконцем малим, віконце на дідинець з ґратами залізними.

В тих же офіцинах кухня, до якої двері з завісами залізними і ретязем. В ній вогнище мурване велике, над яким комин великий на чотирьох колонах мурованих над дах виведений з двома прутами залізними товстими. Вікно від дідинця одне з шибок простих у дерево оправлених у рамах окованих. [Шибки повибивані були, [а] зараз *de nova*[33] вбудовані у всіх вікнах кухонних.][34] У другій стіні від фосси ринва вмурована для виливання помиїв. Стола жодного нема, тільки *магель*[35] один стоїть.

Ліворуч приміщення, до котрого вхідні двері з двома кам'яними сходинками, на завісах залізних з клямкою, антабою[36] і гачками, вікон з дідинця по чотири кватери з шибок простих і з тафель у дерево оправлених два, стеля на балках з дощок. Комірчина з дощок тесаних відгороджена з дверима на завісах залізних, п'єц білий кахельний з комином у шафоподібним[37] мурованим над дах виведеним. З того приміщення двері до продовольчої комори на завісах залізних з ретязем на скобах і гачком.

Праворуч приміщення пекарське, до якого двері на завісах залізних з клямкою, антабкою і защіпкою на скобах, два вікна у рамах у шість кватер з шибок простих у дерево оправлених побиті. П'єців пекарських мурованих два, третій кахельний з комином мурованим над дах виведеним. Шафа в мурі велика, до неї двері столярської роботи на завісах залізних з защіпкою, чотирма скобами і гачком. Столів пекарських на підніжках два, стеля на десяти балках підперта стовпами, потребує ремонту. У тих усіх офіцинах долівка у кожному приміщенні з цегли, дахом спільним прикриті, гонтами і цвяхами залізними прибиті.

При кінці тих [офіцин] башта вищеописана, на якій дах дуже поганий, ремонту потребує. Під тією ж баштою цейхгауз, до якого ворота одиночні на бігунах з ретязем, скобами двома і колодкою. Там є криниця від верху дилями дубовими цебрована, на споді від половини мурована. Глибина тієї криниці є у сажнях чотирнадцять[38]. Потрібно виливати з неї часто воду, щоб була чиста, до її [води] витягання є корба і відра, [до яких потрібно линви і ланцюга][39].

На сході того цейхгаузу склеп або ж скарбниця недавно вимурована, до неї одиночні двері з бляхи залізної на трьох завісах штабових з трема ретязями, з скобами і колодками до замикання. До того склепу вікна від дідинця виведені зсередини на верх з ґратами залізними грубими, при ньому віконниця залізна на двох завісах з двома ретязями. В тому склепі знаходиться амуніція та, яку

28 В інвентарі 1753 р.: «в мурі».

29 В інвентарі 1752 р. відсутнє.

30 В інвентарі 1752 р. відсутнє.

31 У тексті ***kwatera*** *(старопольськ.)* – чотирикутна частина вікна, – SP16, T. 9, S. 613. Звідси ж українське «кватирка».

32 У тексті ***szpizarnia*** *(старопольськ.)*

33 ***De nova*** (лат.) – наново.

34 В інвентарі 1753 р. відсутнє.

35 У тексті ***Magiel*** *(польськ.)* – вальківниця, пристрій для прасування випраної білизни, SJPKN, T. 2, S. 844.

36 ***Antaba*** *(польськ.)* – металева ручка, клямка, вухо, – SIJP, T. 1, S. 9

37 У тексті ***szafiastym.***

38 ***Sążeń*** (польськ.) – неметрична, антропометрична одиниця довжини. Старопольський (1764-1819 рр.) сажень становив 1,786 м. Відтак, глибина криниці становить близько 25 м.

39 В інвентарі 1753 р. не згадується.

особливим реєстром при коменді описано. При тій же башті до муру прибудовано невелике приміщення і друге при ньому, обидва спустошені без п'єців та вікон, над одним комин вимурований, дверима поруйнованими закриті.

Вилазка на пригородок або підзамче, до котрої двері на бігуні з ретязем, двома скобами, засувкою, коловоротом і линвою, від річки палісадом обставлена.

Біля тієї вилазки під муром комора з дерева до муру у стовпи прибудована, що тягнеться до покоїв мурованих, до тієї комори троє дверей від дідинця на бігунах з ретязями, скобами, колодками до замикання. Перед одними дверима місток добрий, перед другими ремонту потребує і третіми. У тій коморі три відділення, з однієї частини до другої і третьої, з дверима на бігунах, ретязем і скобами, у тих відділеннях для зсипання збіжжя в одному [з] засіків п'ять, в другому чотири, у третьому вісім. У середній частині сходи на горище з дверцятами у стелі, підлога на всю комору і стеля на балках з дощок дубових вкладена, на стелі відділень з дощок два у середині від сходів, і від покоїв з дверима на бігуні дерев'яному і закрутками.

У кінці комори від покоїв сходи великі дубові наверх, і мури, до яких з дідинця ворота, що надвоє відчиняються на бігунах дерев'яних, зверху з кунками залізними двома, а третя посередині воріт, на двох скобах колодкою замкнені.

За коморою наверху паркан на перев'язях з дилів дубових в заміт побудований, що тягнеться до покоїв по муру до башти, до якої двері на бігуні з брусом для засування, де складено кахлі різноманітні.

Над тією коморою, вилазкою і хвірткою дах суцільний, з верху до половини даху через руйнування від бурі побитий від середини, до низу подертий, місцями ремонту потребує.

У середині тієї комори стаєнка спустошена, також при покоях прибудована. Будинок з двох кімнаток, між тими й кухонька у сінцях з комином вимурованим над дах, в якому перед тим мешкав писар комірний. Зараз той будинок *funditus*[40] спустошений цілком, падає.

Покої верхні від комори великі два з кабінетом, при ньому потрібним покоєм[41] у кінці від комори з вікнами малими двома. У тих покоях долівка з дощок укладена, залізними братналями[42] прибита, стеля на балках з дощок фугованих, у шахівницю вкладена.

Двері до першого великого покою одинарні столярської роботи з клямкою і ретязем на скобах двох з того до другого покою двері, що надвоє відчиняються столярської роботи [на завісах слюсарських][43] з клямкою і засувкою, до кабінетику в кінці двері одиночні липові на завісах з клямкою і ретязем.

У тих самих покоях вікна великі від Ставниці[44] чотири на воду, а від дідинця одне, у чотири кватери у рамах окутих з антабками і закрутками, з тафель великих у дерево оправлених, з віконницями липовими столярської роботи, що надвоє відчиняються *Intus*[45] на завісах і гаках з гачечками до замикання. П'єц порцеляновий[46] кахлями такими ж навколо засклеплений, при якому комин мурований округлий на дах виведений.

Перед тими ж покоями сіни зверху з мурованим склепінням, з підлогою з дощок укладеною. З тих сіней двері на ґанок на завісах залізних з клямкою і защіпкою на двох скобах. У тих же сінях вікно одне від Ставниці на воду у чотири кватери з тафель у дерево оправлених, що відчиняється на завісах залізних. Там само двері на завісах двох залізних з ретязем і скобами на *терепети*, де гармати ставлять. Над тими *терепетами* витесаний[47] дах, де гармати стоять, наново гонтами побитий на стовпах дубових у перев'язь.

40 ***Funditus*** *(лат.)* – радикально.

41 ***«Потрібний покій»*** – евфемізм туалету.

42 ***Bratnal*** *(старопольськ.)* – великий цвях, – SP16, T. 2, S. 425.

43 В інвентарі 1753 р.

44 Ставниця – передмістя Меджибожа за річкою Бужок.

45 ***Intus*** *(лат.)* – всередині, всередину.

46 У тексті ***farfurowy*** – однак матеріал згаданих кахлів не є порцеляною, а лише нагадує її білим кольором поливи.

47 Тут відмінність у текстах. В інвентарі 1752 р. написано ***wymurowany***, що не узгоджується з подальшим описом згаданого даху. Натомість, в Інвентарі 1753 р. написано ***wyrzewany*** – вірогідно, слово є похідним від ***wyrznąć*** *(пол.)* у значенні «вирізати, витесати, виструґати з дерева», – SJPKN, T. VII, S. 1018.

При вході на *терепети* сходи кам'яні наверх до невеликого приміщення з *судками*[48] мурованими, до якого двері на завісах залізних з клямкою і защіпкою. П'єц кахельний зелений з комином над дах виведеним, вікон малих два на воду від Требухівців[49] з ґратами залізними.

До того невеликого приміщення нагору сходи кам'яні під дашком новим гонтами сосновими покритим, [гонтами[50] залізними прибитий][51], до альтанки круглої під дахом гонтами покритим, в якій вікон навколо десять, до котрих є рам дубових неокутих сім. З тієї альтанки є лавки з помостами для переходу на дахи на покоях до коминів, котрі дахи зараз гонтами сосновими новими і цвяхами залізними прибиті, між якими ринви усі нові позатягувані, між усіма дахами і над *терепетами*, тільки на покоях від Ставниці дахи старими гонтами побиті.

Ex opposito описаних вище покоїв, з сіней двері до покою великого столового одинарні липові на завісах залізних з ретязями двома і скобами до замикання, антабою і колодкою. В тому покої на чотири кватери на *терепети* вікон великих чотири в рамах дубових окованих, що на завісах залізних відчиняються, з тафель великих. Долівка і стеля з дощок на балках в шахівницю [укладених], п'єц з кахлів порцелянових з округлим склепінням, при якому комин шафоподібний мурований над дах виведений. З того покою до круглого [покою] двері, що на троє відчиняються, липові столярської роботи на завісах залізних з защіпкою, клямкою, скобами і колодкою для замикання. В тому покої вікно одне округле велике від дідинця на ґанок у чотири кватери у рамах окутих, що наполовину відчиняється, внизу полотном рідким на рамах цвяшками обшите, затулене. З того покою до скарбця, де є архів, двері дубові з дощок на завісах з ретязем, скобами і колодкою для замикання. У цьому скарбці вікно мале одне від води на пригородок. У тому ж покої долівка з дощок укладена, братналями залізними прибита, вгорі муроване склепіння. Той покій, з якого двері другі, що надвоє відчиняються, до кабінетику, ті є липові столярської роботи на завісах залізних з защіпкою на двох скобах, у ньому ж вікно мале одне, округле, з дідинця на ґанок з тафель у дерево оправлених, долівка цегляна, зверху із склепінням. П'єц в ньому малий з кахлів простих з комином маленьким, з того ж кабінетику двері, що надвоє відчиняються, столярської роботи на завісах залізних з клямкою, защіпкою і двома скобами, до покою, в якому стеля на [шістнадцяти][52] балках з дощок у шахівницю укладена, долівка цегляна. П'єц порцеляновий, [при якому комин шафоподібний над дах у стіні виведений у мурі][53], вікон два великих у чотири кватери в рамах дубових окутих, що на завісах залізних відчиняються, з засувками залізними, столярської роботи, з тафель у дерево оправлених. З того ж покою до бічного [покою] двері, що надвоє відчиняються, столярської роботи на завісах залізних слюсарських [шурупами] пригвинчених, з замком слюсарським, защіпкою і двома скобами, [всередині також з защіпкою, двома скобами][54] також і гачком. У тому ж покої бічному стеля на шістнадцяти балках з дощок у шахівницю укладена, долівка також з дощок укладена [й] залізними братналями прибита. Вікон два у рамах дубових окутих столярської роботи, що відчиняються, у чотири кватери, на завісах залізних, з засувками з тафель у штапики оправлених, з віконницями *intus* столярської роботи на завісах залізних вісьмох, що на четверо відчиняються, з двома гачками на чотирьох скобах, у кожному вікні чотири закрутки залізних. П'єц порцеляновий, при якому комин шафоподібний в мурі над дах виведений. З того ж покою бічного двері, що на троє відчиняються, до покою також бічного другого. Двері столярської роботи, на завісах залізних [шурупами] пригвинчених, з засувкою вгорі і защіпкою, на двох скобках, з клямкою внутрішньою слюсарської роботи. В тому ж покої малому стеля на десяти балках з дощок у шахівницю укладених, долівка з дощок гладко укладена, братналями залізними прибита. Вікно одне велике у чотири кватери у рамах дубових окутих на завісах залізних, що відчиняється, з засувками трьома залізними вгорі, внизу і у середині, з закрутками, з тафель у штапики дерев'яні оправлених, з віконницею, що на четверо відчиняється, з дощок гладкої роботи з двома лиштвами. Посередині

48 ***Sudki, sutki*** (польськ.) – тісний перехід між будівлями, шия, тісний та вузький закапелок, – SJPKN, T. VI, S. 521.

49 Требухівці – передмістя меджибожа за річкою Південний Буг.

50 Помилка писаря.

51 Ця частина речення в інвентарі 1753 р. відсутня.

52 Уточнення з інвентаря 1753 р.

53 Цю частина речення наведено за інвентарем 1753 р., де є додаткова характеристика димовідводу. У Інвентарі 1752 р. вона записана так: *przy którym* ***piec*** *szafiasty z kominem nad dach wywiedzionym*, й містить очевидну помилку писаря.

54 В інвентарі 1753 р.

п'єц невеликий з кахлів порцелянових, при якому камін в кутку округлий мурований, у стіні над дах виведений. Там само в стіні шафка, двері до неї столярської роботи на двох завісах слюсарської роботи з замком внутрішнім, защіпкою, з двома [колодками і скобами][55]. Там же у другому кінці малі двері столярської роботи на завісах слюсарської роботи з защіпкою одиночні колишні до туалету[56], який обвалився на землю, коли відірвався від стіни на пригородок, і ті дверцята замуровані.

З того ж покою двері одиночні столярської роботи на завісах залізних з клямкою і защіпкою на двох скобах до покою другого, такого ж у всьому, як і той описаний вище.

З того покою двері столярської роботи з клямкою і гачком для замикання зсередини, вони на завісах, до покою середнього, до якого вхід сходами на ґанок від дідинця, в якому стеля також на балках дванадцяти у шахівницю укладена, і долівка з дощок дубових також укладена. П'єц з кахлів зелених старий, при якому комин шафоподібний, вікон два також у чотири кватери в рамах дубових окутих з тафель, у дерев'яні штапики оправлених, у тому ж покої.

При другому покої комірчина *ad instar* кімнатки, з дощок відділена в кутку, до якої двері малі на завісах залізних з защіпкою і антабкою. З того ж покою переднього до покою кутового від дідинця і з нього до другого, також від дідинця і з другого до сіней на ґанок, як і з сіней *ex opposito* дверей п'ятеро столярської роботи, усі надвоє відчиняються на завісах слюсарської роботи [шурупами] пригвинчених, з клямками, засувками, защіпками і гачками залізними на скобах. Долівка з дощок братналями залізними прибита, тільки в сінях цегляна[57]. П'єц в кутовому покої з кахлів зелених, а в другому з порцелянових з округлим склепінням, вікон у кутовому покої три, а в другому два, в сінях одне, всі у рамах дубових окутих слюсарської роботи на завісах, що відчиняються, з засувками і закрутками залізними, і віконницями столярської роботи, ті вікна з тафель у чотири кватери, що відчиняються. У тих же покоях при п'єцах комини шафоподібні, у сінях виведені у мурі над дах.

Перед тими всіма покоями від дідинця ґанок великий від землі на стовпах дубових у перев'язь. У того ґанку підлога на стовпах дубових і балках з дощок дубових укладена. Навколо тієї підлоги поруччя на балясах столярської роботи через весь ганок, між стовпами дубовими, що стоять на ґанку в'язаними вгорі бантинами до платв, між котрі балки впущені кінцями, а другими кінцями в мур, карнизом обкладені, на котрих балках стеля з дощок дубових. Дах гонтами сосновими, цвяхами залізними побитий, над усім ґанком, з котрого сходи великі на дідинець. В кінці того ж ґанку другі сходи менші, якими якщо увійти нагҐанок, є вхід[58] мурований до дверей переднього покою. В тому вході йдучи, праворуч двері до покою одиночні гладкі простої роботи на завісах залізних, з клямкою і гачком на скобах для замикання колодкою, знадвору з защіпкою на двох скобах. В тому покої стеля на десяти балках у шахівницю укладена, підлога з дощок [недавно укладена][59], п'єц з кахлів зелених, при якому камін округлий при стіні вимурований з комином над дах виведеним. Вікон два в рамах дубових у чотири кватери, що відчиняються, з засувками і закрутками залізними, у штапики оправлених, з віконницями гладкими роботи столярської на завісах залізних з гачками залізними.

До другого покою двері столярської роботи на завісах подвійні, в котрому стеля така ж сама, долівка цегляна, п'єц такий самий, вікна такі ж, як і в першому.

З того покою кабінет *alias* ґардеропа[60], до якої двері одиночні липові столярської роботи на завісах залізних, що *intus* відчиняються, поличка в мурі і стеля з дощок. З тої ж ґардеропки двері до кабінетику секретного[61] липові на завісах залізних з гачком і скобами двома. Над тими покоями дах новий гонтами сосновими і цвяхами залізними побитий.

Від тих покоїв на розі ґанку є сходи з поруччям, що на мури тягнуться аж до стайні мурованої. На котрім то мурі паркан новий, як і прибудова[62] *alias* шопа збудована, під якою стаєнок дві, до

55 В інвентарі 1753 р. «з двома скобами і колодкою до замикання», що більш точно.

56 У тексті ***do wychodu*** *(старопольськ.)* – до латрини, туалету без каналізації, який кріпився зовні будівлі.

57 В Інвентарі 1752 р. помилково ***żelazna***, виправлено за інвентарем 1753 р.

58 У тексті ***ulica*** *(старопольськ.)* – двері зовнішні, брама, ворота. – SS, T. IX, S. 375.

59 В інвентарі 1753 р. ці слова відсутні.

60 ***Ґардеропа, гардероб*** у XVIII ст. може бути як фактичним гардеробом для зберігання одягу, так і евфемізмом туалету. Гардероби у той час часто розміщували біля туалетів, щоб міазми знищували комах-шкідників *(див., напр., Мировая история (туалета) с древнейших времен до XVIII века, 2013. с. 7, 382-384. – ISBN 978-966-621-553-9).*

61 Евфемізм туалету.

62 У тексті ***wystawa*** *(старопольськ.)* – частина будинку, висунута наперед, фасад, ґанок, веранда.

котрих ворота подвійні на бігунах дерев'яних. Над тією шопою і над стайнями дах новий, гонтами дубовими та кілочками побитий.

При сходах під ґанком склеп в землі різаний. В ньому дверей троє на завісах залізних з ретязем, скобами і колодкою одною для замикання, до нього шия мурована.

Кухня біля тієї пивниці під тими ж покоями мурована з комином виведеним наверх, до неї двері на бігуні дерев'яному. В тій кухні вікно з шибок простих в дерево оправлених, стіл великий простої роботи. В тій кухні приміщення, до нього двері на завісах залізних з ретязем, в тому приміщенні п'єц з кахлів білих з п'єциком пекарським, вікно одне з шиб простих в дерево оправлених, столів великих простої роботи два.

Під тими ж покоями пивниця мурована, в котрій знаходяться три відділення *alias* перемурування. В тій пивниці дверей троє на завісах залізних з ретязями і скоблями.

Пивниця навпроти костела[63] в землі різана з шиєю обмурованою, до неї двері на завісах залізних, одні з ретязем, скобою і колодкою до замикання.

Над тією пивницею будинок під гонтами, до сіней двері з дощок простої роботи на бігуні дерев'яному. Праворуч кімната, до неї двері на завісах залізних з клямкою і гачком, п'єц з кахлів білих, з комином мурованим, вікон два з шибок простих в дерево оправлених, з віконницями з двору, стіл невеликий [столярської роботи][64] на підніжжі, лав під п'єцом малих дві і під вікном одна. З тієї кімнати *алькер*, до нього двері на завісах залізних з гачком для защіпання, вікно одне у дерево оправлене.

З того *алькера* кімнатка друга, до неї двері на бігуні дерев'яному від сіней, а від *алькера* на завісах залізних. В тій же кімнаті п'єц з кахлів білих з п'єциком і комином мурованим.

Стайня в заміт закладена, снопками пошита, до неї двері прості одинарні. Той будинок з трьох сторін частоколом обставлений.

Дім скарбовий перед замком в заміт у стовпи закладений, гонтами побитий, з підґанком, воріт двоє навиліт подвійних. Праворуч кімната, до неї двері на завісах залізних з клямкою і гачком, вікон чотири з шибок простих в дерево оправлених, п'єц з кахлів білих з каміном мурованим, лав дві під вікнами, стіл на підніжжі простий. З тої кімнати комора, до неї двері простої роботи на бігуні дерев'яному з ретязем і скобами двома залізними. Навпроти неї друга кімната, до неї двері на завісах залізних з клямкою і гачком, п'єц з кахлів білих з каміном мурованим, вікон чотири, що потребують ремонту.

Пивниця в землі різана, до неї двері простої роботи на бігуні дерев'яному.

Ратуша посеред міста в зруб збудована, гонтами побита навколо з підґанком. До сіней воріт двоє, праворуч кімната, до неї двері на завісах з клямкою, п'єц з кахлів білих з п'єциком пекарським, вікон три простих у дерево оправлених, лав під стінами дві, стіл простої роботи на підніжжі, перед столом ослін. В тій кімнаті *алькер*, до нього двері на завісах залізних з ретязем і скобами. Пивниця у сінях в землі різана, до неї двері на бігуні дерев'яному з ретязем і скобами двома.

Кам'яниця в ринку під гонтами, до неї двері навиліт двоє подвійних, у сінях кімнати по обох сторонах. Праворуч кімната [...][65] за завісах залізних з клямкою і ретязем залізними. Вікон три з шибок простих у дерево оправлених, п'єц з кахлів білих з п'єциком пекарським, лав під вікнами дві, і ослін перед столом один. З тієї кімнати комора, до неї двері на завісах залізних з ретязем, п'єц з кахлів білих з комином ліпленим, вікон два з шибок простих в дерево оправлених, столик малий один, лав дві.

ЛІТЕРАТУРА

Крикун, М. 2009. *Інвентар Меджибізької волості 1717 року*. Львів: Наукове товариство ім. Шевченка.

Arct, M. 1929. *Słownik ilustrowany języka polskiego [T. I-III]*. Warszawa: Wydawnictwo M. Arcta.

Głoger, Z. 1907. *Budownictwo drzewne i wyroby z drzewa w dawnej Polsce*. Warszawa.

Inwentarz rękopisów Biblioteki XX Czartoryskich w Krakowie. Sygn. 6000-13522. 2016. Kraków.

Karłowicz, J., Kryński, A., Niedwedzki, W. (red.). 1898-1927. *Słownik języka polskiego* [T. I-VIII]. Warszawa.

63 Замкової каплиці.

64 Доповнення в інвентарі 1753 р.

65 В обох інвентарях 1752 і 1753 рр. писарем пропущено одне або кілька слів.

Klucz międzyboski. Inwentarz klucza: miast, wsi oraz folwarków. 1752. Biblioteka XX Czartoryskich w Krakowie, Rkps 8197 (Dawna sygn. 4111).

Klucz międzyboski. Inwentarz klucza: miast, wsi oraz folwarków. 1753. Biblioteka XX Czartoryskich w Krakowie, Rkps 8198 (Dawna sygn. 4114).

Linde, S. B. 1807-1814. *Słownik języka polskiego [T. I-IV].* Warszawa: Drukarnia XX. Piiarów.

Nestorow, R. 2018. *Zamek Czartoryskich w Klewaniu w świetle źródeł archiwalnych.* Kraków: Attyka.

Słownik polszczyzny XVI wieku [T. I-XXXVII]. 1966-2016. Warszawa: PAN.

Urbańczyk, S. (red.). 1953-2002. *Słownik staropolski [T. I-XI].* Warszawa: PAN.

Список скорочень

BD – Głoger Z. Budownictwo drzewne i wyroby z drzewa w dawnej Polsce.
SIJP – Słownik ilustrowany języka polskiego
SJPKN – Słownik języka polskiego red. Kryński A., Niedźwiedzki W.
SP16 – Słownik Polszczyzny XVII wieku
SS – Słownik Staropolski

Ihor Zapadenko,
Deputy Director for Research,
State Hitorical and Cultural Reserve "Mezhybizh"

INVENTORIES OF MEDZHYBIZH OF 1752–1753 AS A SOURCE FOR THE RESEARCH OF MEDZHYBIZH CASTLE

Medzhybizh inventories of the 18th century, when the city was owned by the Czartoryski family, are a valuable archival source that contains a lot of information. The inventories contain lists of Christian and Jewish residents, indicating the personal amount of taxes for each, as well as descriptions of Medzhybizh Castle and other buildings which belonged to the owners of the city. The text of each inventory begins with a description of the castle as the main object of the city.

Until recently a wide range of Ukrainian-speaking researchers had the opportunity to use only a description of Medzhybizh Castle from the inventory of 1717, when the Sieniawski family was the owner of Medzhybizh. This description is very short, it does not have many details and does not provide unambiguous answers to identify existing and locate lost castle objects. The brevity of this description of the castle is understandable, because the main purpose of compiling the Inventories is the accounting of lordly property and taxes, rather than a detailed description of the buildings.

The style of describing of the castle in the inventory changes to expansive and detailed, when the Sieniawski family fades away and the last member of the family, Maria Sophia Senyavska (Dengoff's widow), passes her estates as a dowry to her new husband, August Alexander Czartoryski. As a result of combining her estates with no less numerous estates of her husband, one of the largest private property in Europe was formed. To manage it, the Czartoryskis are implementing a developed management and reporting system. Thanks to the activities of this privately owned bureaucracy, now more than 40 annual inventories of Medzhybizh and Medzhybizh outskirt are kept in the manuscript fund of the Princes Czartoryski Library in Kraków (Poland), which cover the period of almost the entire 18th century.

The author of the article offers readers his own translation of the description of Medzhybizh Castle from the inventories of 1752 and 1753, which had not been published before. The translation is accompanied by comments and explanations from the translator. The text of the inventory of 1753 is almost identical to the text of the inventory of 1752, but it has some differences. Therefore, only the text of 1752 is given in full, and these differences are noted in the explanations.

Keywords: *Medzhybizh, castle, 18th century, inventory, castle`s description, architecture, fortification*